

УДК 811.111'373.72

Ковалюк Ю.В.
(Чернівці, Україна)

СЕМАНТИКА СОМАТИЧНИХ ІДІОМ У НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблено спробу проаналізувати значення англійських ідіом із компонентами-соматизмами в національних варіантах англійської мови. Запропоновані метафоричні та метонімічні моделі ідіом дають змогу реконструювати їх внутрішню форму та розкрити соматичний код культури англійських ідіом.

Ключові слова: ідіома, соматизм, семантика, національний варіант.

В статье сделана попытка проанализировать значение английских идиом с компонентами-соматизмами в национальных вариантах английского языка. Предложенные метафорические и метонимические модели идиом дают возможность реконструировать их внутреннюю форму и раскрыть соматический код культуры английских идиом.

Ключевые слова: идиома, соматизм, семантика, национальный вариант.

The present paper is an attempt to analyse meaning of English body parts idioms in the national varieties of English. The suggested metaphoric and metonymic models of idioms enable reconstruction of their inner form and reveal their cultural somatic code.

Key words: idiom, body part, semantics, national variety.

Перевага антропологічного підходу в сучасній лінгвістиці зумовила перегляд традиційного підходу до вивчення ідіом і необхідність їх розгляду з позицій когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Саме тому актуальним вважаємо не традиційне визначення ідіоми, як словосполучення, значення якого важко або неможливо вивести з компонентів, якщо їх розглядати окремо (Ч. Фернандо, Д. Добровольський та ін.), а як особливий спосіб мовної концептуалізації знань про світ і його окремі складові. Особливого значення у когнітивній семантиці ідіоми набувають окремі символічні компоненти, які претендують на роль її "семантичного центру" (термін В. П. Жукова). Такими компонентами можна вважати соматизми, які, за твердженням Л. П. Сміта, становлять "ядро ідіоматики". Ціла низка досліджень стосовно валентнісних і прагматичних аспектів (О. О. Тихомирова), семантики (І. Стоянова, Ю. В. Білогрудова) і структурно-зіставних характеристик (Я. Вокачова) підтверджують підвищений інтерес до цієї проблеми у сучасній лінгвістиці. Проте, як засвідчують праці Л. Г. Гінгазової [2] та Т. С. Чумічової [4], особливої актуальності набувають опис когнітивно-інтерпретаційного змісту ідіом із компонентами-соматизмами та їх міжваріантна динаміка в національних варіантах англійської мови.

© Ковалюк Ю.В., 2012

Соматичні ідіоми виконують роль одиниць подвійного антропоцентризму, оскільки окрім концептуалізації знань про світ за допомогою тілесного досвіду, тіло сприймається як інструмент вимірювання та орієнтації в навколишньому світі [1: 16].

Метою статті є інтерпретація значення англійських ідіом із компонентами-соматизмами для вивчення їх варіантних лінгвокультурологічних особливостей.

Матеріалом дослідження слугують британські й американські ідіоми з компонентом-соматизмом.

Робоче визначення ідіоми з компонентом-соматизмом – це частково або цілком переосмислений вираз, складником якого виступає частина тіла людини (*head, leg, mouth* тощо). Залучення напів-ідіом (частково переосмислених словосполучень) до матеріалу дослідження дає змогу проаналізувати семантичну вагу соматизма як окремого компонента ідіоми, що впливає на її словникове значення.

За твердженням М. Джонсона, сприйняття людського тіла та його частин має доповняти характер, оскільки воно слугує емпіричною базою для багатьох ідеалізованих моделей [7; 8]. Когнітивні моделі, які лежать в основі соматичних уявлень, є архаїчними, глибинними та найбільш стійкими [5; 9]. Частина тіла – мірило навколишнього світу для людини, яке дає їй можливість виразити емоції, оцінку та почуття. Тлумачення інтерпретаційного змісту ідіом із компонентами-соматизмами дає змогу визначити їх культурний код і симболарій у національних англомовних картинах світу.

Різні форми фразеологічної абстракції (термін О. В. Куніна) соматизмів у складі ідіом внаслідок метафоризації та метонімізації спричиняють зміни у їх номінативних функціях, надаючи їм статусу символів, образів і еталонів. Оскільки головна частина наших концептуальних систем безпосередньо базується на сприйманні, на русі нашого тіла та на фізично-соціальному досвіді людини [3: 57], ідіоми з компонентами-соматизмами виражають низку метафоричних і метонімічних моделей. Однією з них вважаємо концептуальну метафору HUMAN BODY IS A CONTAINER (людське тіло – вмістилище). Ідіоми, які вербалізують зміст наведеної метафори, можна розділити на: а) статичні, наприклад, *out of / off your head* “брум. розм. божевільний, безумний (часто під впливом алкоголю або наркотиків)” [6], *in good heart* “брум. щасливий і радісний” [6], *not have two brain cells / pennies to rub together* “брум. розм. бути дурним або бідним” [6] та б) динамічні: *spill your guts* “амер. розм. виказати таємницю” [6]. Відповідно, компоненти-соматизми *head, heart, brain cells, guts* виконують роль семантичних ідентифікаторів ділянки джерела наведеної метафори, а їхні фразеологізовані значення – “розум, глузд”, “радість, щастя”, “розум” та “інформація”, відповідно, актуалізують область джерела. Слід зазначити, що статичні ідіоми характеризують одну сталу рису характеру або поведінки людини, тоді як динамічні – спрямовані на взаємодію двох суб’єктів. Відмінність можна продемонструвати за допомогою ідіом *have teeth* [6] і *show your teeth* [6]. У першому випадку інтегральними є сила та ефективність (закону чи організації), а в другому – уміння поводитися агресивно і проявляти силу, коли потрібно.

Соматична мотивація метафори ARGUMENT IS WAR (суперечка – це війна) підтверджується семантикою ідіом із компонентами-соматизмами *smash smb's face* “брум. розм. зацідити комусь у пику” [6], *put your foot in your mouth / put your foot in it* “брум., амер. розм. ненавмисне сказати щось неприємне або образити когось” [6], *go toe to toe*

“*амер. розм.* безпосередньо конкурувати або боротися з кимось” [6], *set your face against* “*книж. брит.* бути проти чогось” [6], а фразеологізовані соматизми *foot, toe, face* набувають конотацій – “неприємність”, “безпосередня конкуренція” та “спротив”, відповідно. Прототип аналізованих ідіом передбачає безпосередній фізичний контакт суб’єктів, який зберігається – *smash smb’s face* або переходить в емоційний – *set your face against*. В ідіомі *go toe to toe* зафіксовано також “просторовий код культури” (термін В. В. Красних), актуалізований зокрема соматизмом *toe* в американській культурі.

Окрім універсальних концептуальних метафор, ідіоми з компонентом-соматизмом виражають етноспецифічні концепти, характерні для британського або американського національних варіантів. Аналіз фактологічного матеріалу дав змогу виокремити структурну метафору LONG TEETH IS OLD (довгі зуби – це старість), зареєстровану в ідіомі *long in the tooth* “*жарм. брит.* старий” [6]. Внутрішню форму ідіоми можливо витлумачити за допомогою етимону-соматизму *long tooth*, що передусім стосується тварин, в яких з віком продовжують рости зуби. Механізм вторинної номінації, властивий фразеології та ідіоматиці, реалізовано за допомогою перенесення соматичної (зооморфної) ознаки тварини на вікову характеристику людини.

В американській культурі ідіома *talk smb’s ear off* “*амер. розм. през.* багато говорити, напосідати” [6] дає змогу змодельовати орієнтаційну метафору TALK MAKES EARS OFF (від говоріння відпадають вуха). Вихідний прототип ідіоми передбачає фізичний контакт суб’єктів; надмірне говоріння одного з них має механічний ефект: у іншого – відпадають вуха. З іншого боку, в британській культурі ідіома *make a pig’s ear of* “*брум. розм.* погано або невдало щось виконати” [6] виступає актуалізатором структурної метафори BAD JOB IS PIG’S EAR (невдала справа – це свиняче вухо). Відповідно, вторинна номінація реалізована за зооморфним принципом *тварина об’єкт*.

Принцип метонімічного переносу при творенні семантики ідіом з компонентом-соматизмом реалізовано за допомогою відношення *частина – ціле*, наприклад, *green fingers* [6] (*finger – hand*), однак словник також фіксує вживання обох соматичних компонентів в ідіомі *have your fingers / hands in the till* [6]. Типовими підвидами метонімії є HAND – ACTION (рука – дія), наприклад, *get / pull your finger out* “*брум. розм.* закликати когось швидше діяти” [6], HEAD – BRAIN (голова – мізки), наприклад, *use your head* “*брум. розм.* ретельно обдумувати щось, розмірковувати над чимось” [6], CHIN – SPIRIT (підборіддя – настрої) *keep your chin / pecker up* “*брум. розм. заст.* підбадьорювати когось у складній ситуації” [6] тощо.

Висновки. Таким чином, слід наголосити, що опис ідіом з компонентами-соматизмами у національних варіантах англійської мови дає можливість виявити важливий фактор картини світу, а саме високу міру тілесності світосприймання як особливий когнітивний феномен, що підтверджено відповідними концептуальними метафоричними та метонімічними моделями.

Одним із перспективних напрямів подальшого дослідження вважаємо виокремлення когнітивних моделей ідіом з компонентами-соматизмами в окремих варіантах англійської мови та їх подальше зіставлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипкина Л. В. Немецкие фразеологические единицы с компонентами-соматизмами в лингвокогнитивном и культурном аспектах : автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Л. В. Архипкина. – М.: ГОУ ВПО, 2007. – 24 с.
2. Гынгазова Л. Г. Интерпретационный потенциал соматизмов в описании картины мира языковой личности диалектоносителя / Л. Г. Гынгазова // *Филология: вестник томского государственного университета*, 2009. – № 1 (5). – 13-21.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / [сост.: Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.] – М.: МГУ, 1996. – 245с.
4. Чумичева Т. С. Фразеологизмы с компонентами-соматизмами в национальных вариантах английского языка (на материале британского и американского вариантов) : автореф. дисс. на соискание степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Т. С. Чумичева. – Нижний Новгород, 2010. – 21 с.
5. Lakoff G. *Metaphors We Live by* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
6. *Oxford Idioms Dictionary for Learners of English* / Ed. by B. Francis. – Oxford : OUP, 2006. – 469 p.
7. Servel S. P. A cognitive approach to the role of body parts in the conceptualization of emotion metaphors / S. P. Servel // *Epos: Revista de filologia*. – Madrid: Uned, 2001. – № 17. – P. 245-260.
8. Stoyanova I. Semantic aspects of English body idioms / I. Stoyanova // *Interconexiuni metodologice, pragmatice și didactice în științele limbii*. – Chișinău: IRIM, 2009. – P. 106-113.
9. Vokáčová J. A Comparative View of English, Czech, French and German Idioms / J. Vokáčová // *Theory and Practice in English Studies: Proceedings from the Eighth Conference of British, American and Canadian Studies*. - Brno: Masarykova univerzita, 2005. - № 3. – С. 164-171.